

5. táblázat

A Nexis használatának heti gyakorisága

Heti alkalmak száma		%
Több mint 10	1	3,0
5–10	1	3,0
1–5	16	48,6
Soha	10	30,3
Egyéb/nincs válasz	5	15,1
	33	100,0

6. táblázat

A Nexis és a Newsbank összehasonlítása

Melyik adatbázis használata könnyebb?		%
Newsbank	1	3,0
Nexis	12	36,4
Egyforma	3	9,1
Nem alkalmazható	8	24,2
Nincs válasz	9	27,3
	33	100,0

Fentiekből kitűnik, hogy a Reuters újságírói ritkán használják a Newsbanket, kevésbé találják hasznosnak, és nem nagyon értik. Nem találják kielégítőnek a keresési segédleteket, nem használják ki a rendszer adta keresési lehetőségeket. Szívesebben használják a Nexist, és az az érzésük, hogy a könyvtári szolgáltatás, amely korábban az elsődleges információforrásuk volt, romlott.

A kérdőív végén szövegesen megfogalmazott vélemények az alábbiakban foglalhatók össze:

- ◆ Hiányzik a képzés, nem kielégítő a dokumentáció.
- ◆ Nehézkes, bonyolult és időigényes a Newsbank használata, a Nexist sokkal könnyebb keresni. Míg a könyvtárban legfeljebb kétnapos késéssel

voltak elérhetők az információk, a Newsbankbe kerülés átfutási ideje 10 nap.

- ◆ Szükséges a könyvtári szakember segítsége. A felmérés talán legtanulságosabb eredménye, hogy a végfelhasználó újságírók — nagyrészt az időhiány miatt — szívesebben veszik, ha egy információkereső szakember keresi meg részükre a szükséges információkat.

Következtetések

A végfelhasználók által végzett keresés bevezetése a Reutersnél nem bizonyult sikeresnek. Gyakorlatilag senki sem értékelte pozitívan a Newsbanket. Az újságírók elfecsérelt időnek érzik a keresésre fordított idejüket, és a könyvtári szolgáltatás rosszabbodását panaszolják. Sokan kihangsúlyozták a hozzáértő emberi segítség szükségességét.

Irodalom

- [1] RICHARDSON, R. J.: End-user online searching in a high technology engineering environment. = Online, 5. köt. 4. sz. 1981. p. 44–57.
- [2] WALTON, K.: Experiences at Exxon in training end-users to search technical databases online. = Online, 7. köt. 5. sz. 1983. p. 42–50.
- [3] PEMBERTON, J. K.—EMARD, J. P.: What's happening at Mead Data Central... = Online, 8. köt. 4. sz. 1984. p. 13–19.
- [4] HARRISON, N.: Lexis: a radical approach to computer-assisted legal research. = Program, 15. köt. 3. sz. 1981. p. 120–131.

/HARMAN, J.: Reuters: a survey of end-user searching. = Aslib Proceedings, 38. köt. 1. sz. 1986. p. 35–42./

(Novák Teréz)

KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉS

Online központi katalógus és könyvtárközi kölcsönzés Hollandiában

Hollandiában meglehetősen liberális és ingyenes a könyvtárközi kölcsönzés. Az intézmények, sőt a magánszemélyek is szabadon fordulhatnak kérése-

ikkel bármely könyvtárhoz, bár az utóbbiakat arra ösztönzik, hogy a helyi könyvtáron keresztül tegyék ezt. A könyvtáraktól elvárják, hogy mielőtt a kérése-

ket továbbítják, konzultálnak valamelyik központi katalógussal. Ezek közül a legfontosabbak a *hági Királyi Könyvtár*, a *delfti Műszaki Egyetem Könyvtára* és – legújabban – a *wageningeni Agrártudományi Egyetem Könyvtára* által fenntartott központi katalógusok.

A Királyi Könyvtárban három katalógus található:

- ◆ *a könyvek központi katalógusa (Centrale Catalogus = CC)* 86 holland könyvtár 24 millió dokumentumáról 6 millió címet tartalmaz szerző vagy cím szerint, a közelmúltban zárták le a könyvtári automatizálás előrehaladása következtében;
- ◆ *a folyóiratok és sorozatok központi katalógusa (Centrale Catalogus van Periodieken en Seriewerken in Nederlandse Bibliotheken = CCP)*, amelyet már automatizáltak, s utolsó kiadása 1983-ban jelent meg 14 kötetben (a 200 000 tétel 225 könyvtár 800 000 dokumentumát tükrözi);
- ◆ *a konferenciaanyagok központi katalógusa (Centrale Catalogus van Congresses = CCC)* még nem automatizált, s céduláin 225 könyvtár 275 000 dokumentumának 90 000 címe szerepel.

A műszaki könyvtárak delfti központi katalógusa (*Centrale Technische Catalogus = CTC*) 160 könyvtár 600 000-nyi állományát tartalmazza. Automatizált, s folyamatban van könyvalakban való közzététele is.

A mezőgazdasági könyvtárak wageningeni központi katalógusa (*Centrale Landbouw Catalogus = CLC*) 375 000 címet tartalmaz 750 000-nyi állományról; a 18 000 folyóiratcím adatait automatizáltan kezelik.

A három központi katalógus korábbi anyaga bizonyos mértékig átfedi egymást; az új bejelentéseknél az átfedést már kiküszöbölték.

Bár a holland könyvtárközi kölcsönzés egységes rendszerű, különböző alrendszerei vannak. Ezek közül a legjelentősebb a közművelődési könyvtáraké, amely alapvetően regionális felépítésű, régióként két összetevővel:

- ◆ *a kis könyvtárak megyei szolgáltató központjai (Provinciale Bibliotheekcentrale = PBC)*, amelyek egyéb föladataik között egy, a könyvtárközi kölcsönzést szolgáló állományt is fenntartanak;
- ◆ *regionális ellátó könyvtárak (Regionale Steunbibliotheek = RSB)*, amelyek az 1960-as években fejlődtek ki, s állományukat bejelentik a Királyi Könyvtár központi katalógusának is.

Ehhez az alrendszerhez tartozik még az *Országos Könyvtári Központ (Landelijke Bibliotheekcentrale = LBC)*: a holland szakirodalomnak azt a részét gyűjti, amely iránt a közművelődési könyvtárakban igény mutatkozik. Gyarapodását ugyancsak bejelenti a Királyi Könyvtárnak.

A tudományos irodalomra irányuló kéréseket főként a Királyi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár

és a 13 egyetemi könyvtár elégíti ki, egy sor szakkönyvtár közreműködésével.

A könyvtárközi kölcsönzési forgalom évente országosan mintegy 700 000 egységre tehető. A központi katalógushoz évente kb. 450 000 kérdés érkezik (ebből a Királyi Könyvtárhoz és a delfti CTC-hez 200–200 ezer).

A könyvtárak online-automatizálása világszerte nagy hatással van a könyvtárközi kölcsönzésre. A három fő központi katalógus működtetői fölismerték, hogy egy Hollandia méretű országban az automatizálás kínálta lehetőségeket leginkább kooperáció révén hasznosíthatják. Ezért 1980-ban elhatározták, hogy egy online központi katalógust (*Nederlandse Centrale Catalogus van Boeken, Periodieken en Congressen = NCC*) állítanak fel, amelyet a könyvtárközi kölcsönzési kéréseket ugyancsak online módon kezelő rendszerrel (*Interbibliothecair leenverkeer = IBL*) kombinálnak. Az automatizált rendszert a *PICA (Project for Integrated Catalogue Automation)* és egy 1984-ben megalakított kooperációs szervezet együttesen dolgozta ki. Az NCC irányító bizottsága a három érdekelt könyvtár, valamint egy egyetemi és közművelődési könyvtár igazgatóiból áll; a PICA igazgatója tanácsadóként vesz benne részt. A bizottság rendszeresen konzultál a felhasználó könyvtárakkal.

Online könyvtári automatizálás Hollandiában

Az NCC/IBL rendszerének jobb megértéséhez röviden át kell tekinteni az online könyvtári automatizálás fejlődését Hollandiában.

Hosszú előkészítés után 1977-ben a Királyi Könyvtár és hat egyetemi könyvtár létrehozta a PICA-nak nevezett kooperációs szervezetet. A projektum egy online katalógizálási rendszerrel indult, amely az osztott feldolgozás és a közös adatbázis kettős alapelvén nyugodott, többé-kevésbé az OCLC mintájára. Az adatbázisba eleinte csak BNB-rekordok kerültek, majd később az LC MARC-szalagjain és a holland nemzeti bibliográfia (*Brinkman's Catalogus*) szalagjain lévő rekordok is. Az utóbbi egyébként 1982-ben közvetlenül csatlakozott a PICA-katalógusrendszerhez, s azóta a nemzeti bibliográfia online használja ugyanazt az adatbázist az osztott katalógizálás alapján. 1978-ban a Királyi Könyvtár 500 000 tételt szerzett be az OCLC adatbázisából a PICA számára. A PICA által használt formátum a MARC-hoz hasonló; hardverként eleinte PDP 11/70-est használtak, amelyet a TANDEM váltott fel. A PICA-nak a Királyi Könyvtár ad otthont.

A PICA gyors fejlődésnek indult. 1979 óta saját szoftvere van, s 1981-ben PICA II néven új katalógizálási rendszert vezettek be. Így a PICA-formátum képessé vált befogadni a különböző MARC-formátumokat (LC, BNB, Inter Marc) is. A személyzet jelenleg 45 fő, s hét egyetemi könyvtár minden új szerzeményét a PICA adatbázis segítségével dolgozza fel. A 13 RSB közül 11 vesz részt a PICA-ban, s ugyanígy az LBC, valamint a közművelődési könyvtárak központi ellátó szerve, az NBLC. Néhány szakkönyvtár is csatlakozott. Az adatbázis most 2,5 millió címet tartalmaz. A reá alapuló offline szolgáltatások többségét egy magáncég állítja elő.

Az egyes könyvtárak különböző automatizált rendszereket adaptáltak (pl. Minisis, DOBIS-LIBIS, GEAC, VUBIS), vagy saját rendszert fejlesztettek ki.

A PICA kifejlesztett különböző helyi "feldolgozó" rendszereket is, amelyeket a könyvtárak saját miniszámítógépeiken (PDP 11/44) működtethetnek (így pl. állománygyarapításra, kölcsönzésre). Egyelőre azonban a PICA katalógizálási rendszerben részt vevő könyvtárak közül csak néhány alkalmazza őket.

Így a PICA-adatbázis szinte automatikusan vált a közreműködő könyvtárak egyesített katalógusává, s nagyjából megfelel a tudományos és nagyobb közművelődési könyvtárak központi katalógusának. A Királyi Könyvtár és a PICA már meglehetősen korán arra gondolt, hogy a katalógizálási rendszert a központi katalógus előállítására is felhasználja. A legjobb megoldásnak az látszott, hogy lezárják a központi cédulakatalógust, és a Királyi Könyvtár központi katalógus részlegét egyesítik a PICA katalógizáló rendszerrel. Az így létrejövő "PICA-könyvtár" az adatbázist kiegészítheti majd a nem automatizált könyvtárak tételeivel is, az önálló automatizált rendszerekkel működő könyvtárak gyarapodását pedig számítógéppel kezelhető adathordozón, offline kaphatja majd meg.

A tervezett rendszer még nem működőképes teljes egészében (pl. az offline bevitel még nincs megoldva), bár 1981 óta folyik az adatbázis feltöltése.

Az online NCC/IBL rendszer

Mint már említettük, a központi katalógusokat működtető könyvtárak 1980-ban állapodtak meg egy közös, online használható központi katalógus létesítéséről. A központi katalógus üzemelését a PICA keretébe illesztve egy külön miniszámítógépen tervezték. A rövid címlírásokat és lelőhelyada-

tokat a három érintett könyvtár katalógus-adatbázisából táplálják a rendszerbe; így — bár mindegyikük megtartja saját központi katalógusát — az átfedések kiküszöbölhetők. A többi könyvtár 1983-ban kezdte meg új szerzeményeinek bejelentését, ám az adatokat a három katalógus közül csak az egyikhez juttatják el.

A rendszer tervezetét 1980-ban fogadták el, s az Oktatásügyi Minisztérium anyagi támogatásával a PICA-iroda megkezdte a szoftver kifejlesztését. 1982-ben állították be az NCC számítógépét, s ugyanebben az évben megindult az adatbázis feltöltése a miniformátum felhasználásával. Először a folyóiratokat és sorozatokat vették sorra, a CCP rekordjait összeolvasztva a CTC-ben és a CLC-ben szereplőkkel. A rendszernek ez a része 1983-ban vált működőképpé, ettől kezdve más könyvtárak is kapcsolódtak hozzá. 1985-ben már 200 000 címet tartalmazott 925 000 lelőhelyadattal.

A rendszer kiterjesztése a monográfiákra eltolódott, mert részben elhúzódtak az első szakasz finomítási munkálatai, részben pedig a miniszámítógép kapacitása elégtelennek bizonyult; ezért is állították be e célra 1985-ben a TANDEM gépi konfigurációt.

A rendszer a befutott kéréseket egy algoritmus szerint osztja szét — amelyben az egyes könyvtárak terhelhetősége, a könyvtár típusa és a könyvtárközi kölcsönzési hálózatok alkotják a változókat —, hogy a teher arányosan oszoljon meg. A kéréseket — ha lehet — online továbbítják. Fontos megjegyezni, hogy az új rendszer megőrizte a könyvtárközi kölcsönzés hagyományos felépítését: ha a kért dokumentum megvan a helyi hálózatban, a kérést csak akkor küldik tovább, ha nem kölcsönözhető vagy nem hozzáférhető.

Néhány könyvtárra az a feladat is hárul, hogy bevigyék rendszerbe azoknak a könyvtáraknak a kéréseit, amelyeknek nincs termináljuk; ez utóbbiak száma egyre csökken.

Az IBL koordinátora a Királyi Könyvtár központi katalógus részlegének a vezetője.

A rendszerrel a könyvtárak meg vannak elégedve. Egyetlen gyenge pontja, hogy nincs visszacsatolás a nem teljesített kérésekről. 1984-ben 138 383 kérés futott be a rendszerhez, s ez a szám azóta is nő. (Az NCC-t működtető könyvtárakhoz postán beérkező kéréseket nem táplálják be a rendszerbe, ha azok az állományukból közvetlenül kielégíthetők.) 1985-ben már 100 könyvtár csatlakozott a rendszerhez online vagy telefonvonallal.

A folyóirat-adatbázisban az ISSN-, CCP-azonosítási szám, indexszám, a címből és a testületi kiadóból vett kulcsszavak kombinációjával lehet keresni. A monográfia-adatbázisban a cím és a szerző, s valószínűleg fordítva, a szerző és a rövid cím kombiná-

ciójával lehet majd keresni, de terveznek külön szerzői és ISBN-indexeket is. Ez az adatbázis 1986 tavaszán lesz működőképese, s ugyanazt az adatbázist használja, mint a PICA katalogizálási rendszer. Egyelőre csak a Királyi Könyvtár központi katalógusának tételeire terjed ki; gondos tanulmányozást igényel a más feldolgozó rendszerektől érkező szalagok beépítése, mert itt sokkal több buktatóra lehet számítani, mint a folyóiratoknál.

Az NCC/IBL rendszer teljes kifejlesztése után a további fejlődés irányai a következők lehetnek:

- ◆ összeköttetést teremteni az NCC/IBL és az egyes könyvtárak automatizált kölcsönzési rendszerei között, hogy online legyen megállapítható egy-egy dokumentum hozzáférhetősége;
- ◆ a regionális központi katalógusok (különös tekintettel a közművelődési könyvtárakéira) és az NCC/IBL közötti kapcsolatot kiépíteni;

- ◆ más országok hasonló hálózataival felvenni a kapcsolatot, és előmozdítani a nemzetközi kooperációt;
- ◆ távlatilag lehetőséget teremteni az egyéni használóknak, hogy videotext révén igénybe vehessék a rendszert;
- ◆ tanulmányozni az osztott adatbázisok hálózatainak hatását a NCC/IBL rendszerére.

/WILLEMSSEN, A. W.: *The on-line system of union catalogues and interlibrary loan in the Netherlands. = Interlending and Document Supply, 14. köt. 1. sz. 1986. p. 10–14./*

(Papp István)

Könyvtárközi kölcsönzés az Egyesült Királyságban

A könyvtárközi kölcsönzés helyzetét legutóbb 1977-ben mérték fel Angliában [1]. (Noha a cikk az Egyesült Királysággal – Anglia, Skócia, Wales, Észak-Írország – foglalkozik, a továbbiakban az egyszerűség kedvéért Angliát írunk.) Az azóta eltelt időben több új tényező merült fel, ezért az 1984-ben elhatározott új felmérésnek (teljes szövege külön kiadványban, várhatóan még 1986-ban fog megjelenni) nemcsak a korábbi adatokkal való összehasonlítás, hanem éppen e tényezők hatásának a megállapítása volt a célja.

Az alkalmazott módszertan

Az 1985. február 11-ével kezdődő két héten a könyvtáraknak adatgyűjtő lapot kellett kitölteniük minden kölcsönkapott vagy kölcsönadott dokumentumról, amely saját rendszerükön (hálózatukon) kívüli könyvtárból érkezett hozzájuk. Az adatlapokat a *British Library Dokumentumellátó Központja (British Library Document Supply Centre = BLDSC)* használói között (5804 könyvtár) osztották szét.

Az 1985-ös felméréshez használt adatlap több és részletesebb kérdést tartalmazott, mint az 1977. évi. Mielőtt véglegesítették volna, 1984 szeptemberében egy héten keresztül 100 könyvtár részvételével próbafelvételt tartottak. Nemcsak a próba, hanem a

tényleges adatfelvétel idején is minden regionális könyvtári rendszerben munkaállomásokat szerveztek, amelyek kérdéses esetekben segítséget nyújtottak a könyvtáraknak az adatlapok kitöltéséhez. Ezek a munkaállomások egyben a folyamatos visszacsatolást is szolgálták a felmérés vezetőjéhez.

Az 5804 megkeresett könyvtár közül 2331 (41%) jelzett vissza a következők szerint:

1847 könyvtár (26%) küldött feldolgozható adatokat,

87 könyvtár (2%) adatai használhatatlanok voltak,

363 könyvtárban (6%) nem volt könyvtárközi kölcsönzés a felmérés időszakában,

394 könyvtár (7%) jelezte, hogy az akcióban nem tud részt venni különböző okok (főként személyzet-hiány) miatt.

Két hét alatt összesen 76 402 tranzakciót regisztráltak, ami bőségesen elég volt ahhoz, hogy hű képet kapjanak az országos helyzetről.

A felmérés eredményei

A forgalom könyvtártípusok szerint

Az 1.a ábra és az 1.b ábra az 1977-es és az 1985-ös megoszlást mutatja. Megjegyezzük, hogy a